

UTOLSÓ LEVELEK

Töredékek a magyar holocaust ismeretlen irodalmi dokumentumaiból

megfogalmazás nem pontos. Több levél talán nem „utolsó”, sok elveszett vagy megsemmisült, hiszen e levelek sorsát ugyanaz az arc nélküli, embertelen hatalom befolyásolta, mint íróikét.

A leírt sorok érzékelhetővé teszik a megfoghatatlant, a félelmet, a rettegést, a bizonytalanságot, az „örök emberit”. Az érvényes hatalom a szellem, a magyar kultúra kiemelkedő értékeit is megsemmisítésre ítélte, képviselőikkel együtt. A veszteségek számbavétele ma – ötven év múltán is – bénítólag hat, s újra felvetődnek a kérdések. Mindenekelőtt: hogyan történhetett ez?

Vannak természetesen a csupasz tények.

Az első világháborút követő korszak állami szintre emelt, illetve hallgatólagosan túrt antiszemitizmusa készítette elő a talajt ahhoz, hogy a lakosság többsége részvétlenül nézze végig egy kisebbség (1941-ben a népesség közel öt százalékát kitevő, fajji törvények és rendeletek alapján zsidónak minősített embercsoport) elkülönítését, kirablását, majd jelentős részének elhurcolását.

S mégis – folytatva a kérdéseket:

– mikor élt meg a magyar kultúra ilyen csillagórát, amikor ennyire bővelkedett különleges, sokszínű és európai horizontú tehetségekben;

– hogyan foszlott semmivé kulturális kezdeményezésekben és alkotásokban oly gazdag világ egyetlen történelmi pillanat alatt?

A fél évszázada folyamatosan (bár korábban csak szűk körben) feltett kérdésekre – minden tudományos apparátust mozgósító igyekezet és szándék ellenére – nincs és nem is lehet válasz.

*Hol van az éj? az az éj már vissza se jő soha többé,
mert ami volt, annak más távolat ad a halál már. –
Ülnek az asztalnál, megbújnak a nők mosolyában
és beleisznak majd poharunkba, kik eltemetetlen,
távoli erdőkben s idegen legelőkön alusznak.*

(Radnóti Miklós: *A la recherche...*)

A levelekben is a kiszolgáltatott ember hangja szólal meg.

A fennálló hatalom személytelen gépezete szá-

Köszönettel tartozunk a Petőfi Irodalmi Múzeum Adattára munkatársainak, legfőképpen Varga Katalinnak és Kisházi Zoltánnak, az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának, személy szerint Karsai Orsolyának, Nemeskéri Erikának és Weber Tibornak, valamint Orbán Líviának, a Magyar Nemzeti Galéria Adattára munkatársának.

Ezúton is köszönjük Lackó Miklósnak, hogy Honti János levélét rendelkezésünkre bocsátotta.

mára mindannyian csak „zsidók” voltak, kirekesztettek, a hívő s az ateista éppúgy, mint aki régen kereszténnyé lett. A szabad szellemű korban születettek – többségük még az Osztrák-Magyar Monarchia idején volt gyermek –, ismét „bélyeges sereg”-gé változtak. Nem vállalás volt ez – a meztelen kényszer és erőszak uralma jött el.

Mit tehettek? Megkíséreltek élni – sőt szellemi életet is élni –, néhányan a táborokban is felolvasásokat tartottak egy-egy nehezen megmentett könyvből, de többnyire emlékezetből.

Az elhurcolás rémével küzdő Farkas István a kecskeméti téglagyári táborból egy ismeretlenlenn csempésztette ki segélykérő levelét Herczeg Ferencnek – de már késő volt... A vonat egy hét múlva érkezett vele – Auschwitzba.

A levelek drámai dokumentumai egy korszaknak, mely a XX. század – e sok kataklizmával terhelt időszak – magyar történetének legsötétebb fejezete. A sorokból átsütő érzések megborzongatják a mai olvasót, s a keze sokszor ökölbe szorul. Vajon létezhet-e megbocsátás?

A pokolból küldött üzenetek a megőrzött szeretetet közvetítik. Kísérreljük meg hinni: talán.

1944. aug. 6.

Melkősi úr úr.

Bevallom, próbáltam felelni az érkező
levelekre arról a bűnös felelősről, amelyet
néhány emlékező és jótudó ember volt. Azt,
hogy az elkerülhetetlen végzettségük közt
engedje meg, hogy megpihenjen, mielőtt halálra és örökös
gondolatok között nem maradna gondolatokra, melyekre
jóllehet hallanom, hogy a legmeghatározó, mégis egész
kézbevesztésű dal is valahol, a csillagok között.
Hajnalban a múltban éltem is nemcsak a jó felelősről,
hanem az új, barátot és barátot meg halálra gördben; a
ott állhatok elre mindig jótudó és megváltó lelkeim.
Mégis a végzettségük közt a halál erre lát elkerülni,
hogy meghalásuk nem véletlen volt, s nem is, hogy a
Rövidítésben nem voltak egészben károsak.
Amikor a halálra is jótudó lelkeim közt és a szívem
bűnös elkerülni és elkerülni mindig a halálra,
mindig a halálra jótudó lelkeim közt.

Hálalra hálalra

SÁRKÖZI GYÖRGY LEVELE GULYÁS GÁBORHOZ

Budapest, 1942. június 11.

Kedves Gábor!

Örömmel vettem leveledet, mert azt látom belőle, hogy mégsem hallgattál el egészen. Annak idején szeretettel olvastam verseidet, még ha beléjük is nyirbáltam, mert állandóan fejlődő tehetségedet kísértem figyelemmel.

Azt is örömmel látom, hogy emberileg is megértél: amit akár világnézeti, akár irodalmi szempontjaidról írsz, az mind érett és felülről néző álláspont – körülbelül magam is így vagyok ezekkel a dolgokkal.

A verses mesejátékodat érdeklődéssel várom. Megnyugtatódszra közlöm, hogy már nem vagyok lektor, hanem adminisztratív dolgokkal foglalkozom, úgy hogy a kritikám is tisztán a magánemberé és költőtársadé lesz. Lírai közlendőm most csak annyi, hogy a múltamat ma is vállalom, és remélem, a jövőben is vállalhatom, függetlenül attól, hogy kívülről ki hogyan ítéli meg személyemet és szereplésemet. A lelkiismeretem nyugodt, az elismerésről lemondok, a bántalom csak mérsékelten fáj.

Szeretettel köszönt öreg barátod, S

Nagyságos

Gulyás Gábor úrnak,

Debrecen, Szent Anna-u. 62.

Országos Széchényi Könyvtár
Kézirattára.

Irodalmi Levelestár, 1947. 68 sz.

Sárközi György költő, író.
Budapest, 1899 – 1945. március 8.,
Balf: munkatábor, éhen halt.

BÁLINT GYÖRGY LEVELE FELESÉGÉHEZ

Csillag Vera úrnő

V. Kádár u. 8. II. 2.

Budapest, [1942] nov. 1.

Édes szívem,

rettentő rég nem láttalak már. Nem tudom, mit írjak hirtelenében, semmi különös ténytet nem tudok közölni. Rejtély még, hogy meddig maradunk itt és hogy hová megyünk innét. Egyelőre egész jó. Az idő remek, a koszt jó, a munka eddig egész könnyű és kellemes. Többet nem tudok. – Mielőtt elfelejtem: keresd fel az Athenaeumnál Sárközi és kérj tőle honoráriumot a Novának eladott fordításomért. Azt hallom, lehet kb. 100 P-t kapni.

Ami a csomagot illeti, jó lenne, de nem tudom, hogy lehet idejuttatni. Beszéld meg B-nével. A hangulatom várakozáson felül jó. Az egyetlen, ami zavar, a bizonytalanság, de hát ez sem tart sokáig. Mihály ügyében fontosnak tartanám, ha nem kellene a kis koszosnál dolgoznia. Nem tudom, hogy lehetne ez irányban tenni valamit, bár perze lehet, hogy ez a veszély nem fenyeget.

Itt van néhány egész rendes fiú, egy-két ismerős is.

SÁRKÖZI GYÖRGY

Valahogy úgy tekintem azt a csodálatos két hetet, amit veled tölthettem, mint egy szabadságot, mint a sors gyönyörű adományát. Most folytatom ott, ahol szeptember 11-én abbahagytam. Velem vannak megint az emlékeim és velem vagy te is, mert mindig rád gondolok.

Szeretnék hallani felőletek, de nem tudom még, mikor kaphatunk levelet. Próbálj egy-egy lapot írni, hátha megjön.

Szüleimet nyugtasd meg. Szeretném, ha apám egy kicsit törődne az egészségével. A te szüleid és Nagymama jól vannak. Nagyon sokszor csókolok mindenkit. Mit csinál a Smicek?

Ezerszer csókolak, Gy

Petőfi Irodalmi Múzeum,
V. 3191/190

BÁLINT GYÖRGY LEVELEZŐLAPJA FELESÉGÉHEZ

Bálint Györgyné úrnő

V. Szt. István park 5.

Budapest

[1942] nov. 18.

Édesem, most kaptam meg 12-i lapodat és 14-i leveledet. Levelet ezentúl nem szabad írni, csak lapot. A csomag nem jött meg. – Van egy kérésem, ne neved ki érte. Nagymama egyszer felajánlott egy gyűrűt, hogy abból jegygyűrűt csináljunk. Meg lehetne most csináltatni? Ha egyszer látogatás lesz, majd elhozod. Azzal a

BÁLINT GYÖRGY

gyűrűvel az ujjamon szeretnék elmenni. – Szüleim lapját köszönöm, ha lehet, válaszolok. – Mi van Sz - doktorral? És Emillel? Öllelek Gyuri

Feladó: Bálint György
109/41 Gödöllő

Petőfi Irodalmi Múzeum, V. 3191/200

BÁLINT GYÖRGY LEVELEZŐLAPJA FELESÉGÉHEZ

Bálint Györgyné úrhölgy
Budapest
V. Szt. István park 5.

[1942] nov. 24.

Édes szívem, rég nem halottam rólad. Hogy vagy? És Mihály? Remélem, hogy állapotod mégsem olyan súlyos, mint első ijedségekben hittétek. Mit mond az orvos? – Jól vagyok, semmi hiányt nem szenvedek, sokat gondolkodok rád. Csak már egyszer láthatnának! Erre sajnos egyelőre semmi remény. Szüleink hogy vannak? Ha lehet, írok nekik is. Addig is öllelem őket.

Sok csók, Gyuri

Feladó: Bálint György
109/41
Gödöllő

Petőfi Irodalmi Múzeum, V.3191/201

Bálint György író, publicista,
Budapest, 1906–1943. január 21., Sztarij-Nyikolszkoje:
munkaszolgálat során meghalt.

SZERB ANTAL LEVELE FELESÉGÉHEZ

[dátum és hely nélkül]

Édes Baba,

nem is tudnám, mit írjak mást, mint hogy türelmetlen és ideges vagyok és vágyódom utánad. Ez a hét annyiban jól telt el, hogy nem voltam munkán, sokat ettem és talán egy árnyalattal kevésbé voltam deprimált. Piri és Taki kétszer is itt volt, Ennici 1X (inkább Gábornál) Bodnár Laci soxor és igen apokaliptikusan; én 1X otthon voltam az öregeknél, (tegnap) megfürödtem (jó volt), sok teát ittam, felvilágosítottam őket, hogy sok zsidóval nagy baj történt és nem a gölya hozza a babákat. Anyám folyton Pitsiről beszélt, és a snapszos poharakat siratta, amelyeket ott hagytunk a lakásban.

Minden jó volna, ha a lelkemet is valami viharállóbb szerkezettel lehetne kicserélni, és ha nem szoktattál volna arra, hogy csak veled, melletted és általad tudjam elviseelni az életet.

[...]

[...]

[...]

[...]

a pénz, amelyen Olaszországba utazhatunk és megvásárolhatjuk azokat az örömöket, amelyeket ez az oly vékony hajszálon függő élet nyújthat.

Kimondhatatlanul hiányzol nekem, mostanában már ez az alapérzése napjaimnak, és minden más csak színező felhang. A többiek mostanában már hazajárnak és én majdnem meghalok az irigységtől. De azért ki ne mozdulj, édes, a veszély még egyáltalán nem múlt el, egyikünk feleségét és gyerekeit tegnap vitték el a németek! Ha nem tudnálak ott, ahol vagy, megölne a nyugtalanság.

Mit mondhatok még, drága egyetlenem? Ha túljutunk, nagyon meg kell majd jutalmaznom magunkat, mert amin átmegyünk most, legalább is nagyon keserű.

Egymillió ötszáz ezerszer
csókol
T.

Petőfi Irodalmi Múzeum, az anyag rendezés alatt.

SZERB ANTAL LEVELE FELESÉGÉHEZ

Édes Baba,

itt küldök egy „Heredia” szonettet. Nem jó, de viszont én írtam, és az első vers, amelyet fennállásunk óta hozzád intéztem.

Orpheus az Alvilágban

A földnek mélye olykor meg-megrándult,
Amint ment zúgó száz tárnákon át;
Már rég feledte szabad thrák honát,
Míg lent morzsányi zöldesfényű láng dúlt

És aknák mélyén zöldes szörnyek lesték,
Feléje nyújtva hosszú pikkelyes kart,

S a földalatti villám, nagy eres kard,
Átszegezte ezt az elátkozott estét.

És Orpheus csak ment, magábahullva,
A pusztulás nagy leckéjét tanulva,
Mely gyötrött szédülésbe merevíté,

Míg végre naptól felfénylett egy oszlop.
Orpheus megfordult és szertefoszlott
Tündérfehér árnyékként Eurydiké.

Abból a tényből, hogy verset írtam, láthatod, hogy lelkiállapotom javulóban van; és egyúttal azt is megmondja a vers, hogy ki kell bírunk továbbra is találkozás nélkül, bármily keserves is.

Ezen a héten már bejártam munkára, de még kevesebbet dolgoztam, mint amíg idehaza voltam a körletben. A bajtársak igazán meghatóak hogy mennyire vigyáznak, hogy ne dolgozzam. Egyébként is hihetetlenül népszerű vagyok (És ez, bevallom, jól esik.)

Ezzel szemben riadtan hallom, hogy te mennyit dolgozol és nagyon búsulok miattad. Most még Pitsi is ott van, bár ez bizonyára nagy vigasztalás neked.

Édes Bucusom, sajnos ez az ügy eltarthat még egy ideig, pedig minden nap fájdalmas vétek, amelyet tőled távol töltök és nem is tudom, hogy fogom kibírni. Itt volt H. Béla, ő is azon tűnődik, hogy lehet kibírni. De azt hiszem, ki kell bírni, mégis, és talán mégis hamarosan vége lesz. – Maga a munkatábor direkt kellemes, nyaralás-szerű mostanában, csak Radnóti Miklós két erénye, a hűség és a félelem teszi oly nehézé ezeket a napokat.

Édeském, percenként húszszor gondolok rád és hihetetlenül imádlak.

[1944] VIII. 6.

T.

Petőfi Irodalmi Múzeum

SZERB ANTAL LEVELE CSALÁDJÁHOZ

Kedveseim,

talán megkaptátok lapjaimat is – mindenestre még egyszer megírom, hogy Fertőrákosra hoztak, egy szép kis faluba a Fertő Tó partján. Ez a téli táborozás egyáltalán nem élvezetes – de el lehet viselni. A legrosszabb a hideg a dologban, és még ennél is sokkal rosszabb az a tudat, hogy saját hülyeségem az oka az egésznek. Ebbe majd beleőrülök. Na de majd ez is elmúlik és lassanként belemegyek sorsomba, amely egyébként csupa kérdőjel e pillanatban. Beszéljünk inkább másról. Reméljük, előbbutóbb alkalom lesz rá, hogy valaki idejöjjön és csomagokat hozzon nekünk. Ebből a célból lépjetelek érintkezésbe a következőkkel, bajtársaim hozzátartozóival: Emeritzky Margit, Hermes Bank (Lukács T.) Petőfi S. u. 5.

Fónyi Gézáné, Pesti Hírlap szerk. (Sárközi)

Dr. Rédey Tivadar, Bp. Buday László út 14.

Dr. Kockás Gyuláné, Városmajor út 50. (357–399)
(Dr. Szabó)

Együtt esetleg módot találtok, hogy kellő javadalmazással ide vagy Sopronba küldjetek valakit.

SZERB ANTAL

Nekem a köv. dolgok kellenének

- 1.) a galocsnim! legfontosabb
- 2.) takaró v. pokróc
- 3.) ultraszeptil
- 4.) cigaretta, gyufa
- 5.) gyertyák
- 6.) zseblámpa
- 7.) zsebkés
- 8.) kockacukor
- 9.) 2 törülköző
- 10.) zoknik, harisnyák
- 11.) zsebkendők
- 12.) sportzokni 2
überstrumpf

Mindenre vonatkozólag természetesen Mária legyen szíves intézkedni.

Nekünk lehet talán írni a köv. címre: Sopron, Stellingbau, Postfach 12/A für Szerb bei Herrn Winketitsch N=2/A Fertőrákos. Hogy megkapom-e, egészen más kérdés.

Édeseim, engedjétek most el a személyes szívszerinti mondanivalókat, nagyon-nagyon hiszek benne, hogy személyesen mondom majd el, nem is nagyon sokára. Addig is, addig is, –

F. R. 944. XII. 7.

Tóni

Petőfi Irodalmi Múzeum

SZERB ANTAL LEVELE CSALÁDJÁHOZ

Édeseim,

aminthogy nem kapok tőletek semmi hírt, attól félek,

RADNÓTI MIKLÓS BENEDEK MARCELLHOZ

Mélyen tisztelt Professzor Uram,
néhány napja leszereltek, – újra dolgozok az asztalomnál. S hogy ez megtörténhetett, ehhez, – tudom – lekötendő szívességgel Te is hozzájárultál s ezt szeretném a személyes találkozásig is hálásan megköszönni. És, – mit írhatnék mást, igyekszem meghálálni azzal, hogy sokat és szépet írok majd, – remélem. Igaz szeretettel és barátsággal köszönöm és mély tisztelettel köszöntelek:

Radnóti Miklós, 1943. V. 12.

Petőfi Irodalmi Múzeum, V. 3187/636. sz.

A költőt 1942 nyarán másodízben hívták be munkaszolgálatra. 1943 májusában barátai akciót szerveztek kiszabadítása érdekében. A honvédelmi miniszterhez, Nagybacsoni Nagy Vilmoshoz írott kérvényt – kiemelkedő értelmiségiek mellett – a közélet több neves képviselője is aláírta. A névsorban szerepel Bajcsy-Zsilinszky Endre, Benedek Marcell, Fitz József, Illyés Gyula, Ortutay Gyula, Szekfű Gyula és Zilahy Lajos is. Radnóti Miklós költő, műfordító. Budapest, 1909 – 1944. november 6–10. között Abda: tömegsírba lőtték.

K. HAVAS GÉZA LEVELEZŐLAPJA FÜST MILÁNHOZ

[dátum nélkül]

van koporomban kint az utca felé
Néha a kút. dolga kellenének
1) a galszornia! lejjáró
2) Fehér v. p. h. v. c.
3) ultracypri
4) ci g. v. d. e. g. v. e.
5) g. v. e. v. e. v. e.
6) z. v. e. v. e. v. e.
7) z. v. e. v. e. v. e.
8) k. v. e. v. e. v. e.
9) 2 f. v. e. v. e.
10) f. v. e. v. e. v. e.
11) z. v. e. v. e. v. e.
12) k. v. e. v. e. v. e.
Mindenre vonatkozólag tegyél

K. HAVAS GÉZA

Ngs.
Dr Füst Milán
író urnak
Budapest, Vércse u 27

Kedves Tanár Ur! Mindeddig sajnálattal nélkülözöm zebegegyi címét. Ezuttal se tehetek egyebet mint hogy újból hangsúlyozom milyen jót tenne Önnek és így közvetve nekem is a zebegegyi nyaralása. Kláritól értesültem, hogy a Hungaria ki akarja adni a Naplót. Ha a dolog fix lesz legyen szíves informálja bőven Klárit az ügyről, mert a részletek is érdekelnek engem. Az „Advent” ügyét minden esetre szorgalmazza ezért a Nádass-Frank vállalatnál ami igazán megérdemli, hogy még most is fáradjon egy keveset a második kiadásért. Egyébként zsidó újonc minden bizonnyal kapok 4 nap szabadságot, abból bőven telik majd személyes megbeszélésre is. Remélem amellet, hogy néhány héten belül már végleg hazakerülök. Ideje is volna már, mert már nagyon elővett a munkavágy, már mint a szellemi munka iránti vágy, mert egyébként itt el vagyok látva munkával. Az idő most már végleg őszre fordult, nagyon örülök ennek, mert a hőséget bizony már nehezen bírtam. Erzsikének ezer csók, Önt a régi szeretettel üdvözli

Havas Géza

Havas Géza
101/87 Baja postafiók 28.
– [A postabélyegzőn 1943. szept. 20.]

Petőfi Irodalmi Múzeum, V. 4140/315/6

ELEK ARTÚR

K. HAVAS GÉZA LEVELEZŐLAPJA FÜST MILÁNHOZ

[dátum nélkül]

Ngs
Dr. Füst Milán
író úrnak
Budapest
Vércse u. 27.

Kedves Tanár Úr!

Multkori levelemben írtam, hogy az Advent új kiadását engedje át Nádásnak. Azóta újból gondolkodtam rajta és megerősödtem a meggyőződésemben. Nagyon örülnék, ha ez így is történne. Mi van egyébként a Störz [?] olasz fordításával? Nagyon szeretném, ha alkalomadtán értesítene ezekről a dolgokról. Én mind általánosságban, mind részletekben kitűnően vagyok. Szívárvány van a vállam körül – ahogy mondani szoktam. Legyen szíves, hogy egyetlen hiányérzetem kielégítsem, küldjön el részemre egy Hemin király-t, mert nagyon megkívántam.

És nemcsak nekem, hanem az itt szerzett Füst arcofiliának szüksége volna rá. Hogy megy a munkája? Gizike ott van még? Ha nem fárasztja, kérem, írjon. Peterdiéket üdvözlöm, Erzsikének kézcsók. Szeretettel üdvözli

Havas Géza

Havas Géza
Bácskertes 101/87. 3. szakasz

Petőfi Irodalmi Múzeum, V.4140/315/8. sz.

K. Havas Géza közgazdász, hírlapíró, esztéta, Nagykanizsa, 1905 – 1945, Günskirchen: koncentrációs táborban halt meg.

ELEK ARTÚR LEVELE FÜLEP LAJOSHOZ

Budapesten, 1944 ápr. 15-én

Carissimo,

12-én írt levele ma érkezett, tehát nem nagy késéssel, s én rögtön felelek reá. Roppant súlyt vett le rólam a levél, mert komoly aggodalomban voltam Maga miatt. Miután első levelem elindítottam, akkor jutott eszembe, hogy Magának Pécsváradon, vagy hol ellenségei vannak, s mi könnyebb és egyszerűbb, mint olyan időkből, a melyet nem törvény szabályoz, pusztán följelentéssel bajba dönteni valakit. Rossz érzések között vártam valami életjelt, s mikor olyan nem jött, elküldtem második leveletemet. Mint-hogy arra sem mutatkozott semmi, tegnapelőtt az apósa urának írtam Debrecenbe és tőle kértem hírt. Most persze már szánom-bánom, mert félek, hogy ijedséget okoztam, kivált hogy a senora is ott van. Sajnos már nem tudok változtatni rajta.

Természetes, hogy az olyan levélre, mint az enyém, bajos választ írni. Hiszen az a levél olyanféle volt, mint az az üvegpalackba zárt üzenet, a melyet a hajótörött dob a tengerbe. Mikor a fordulat bekövetkezett és megismerkedtem körülményeivel, azonnal tisztába voltam azzal, hogy az életem befejeződött, de nem úgy, ahogy addig is éreztem: erkölcsi és tevékenységi értelemben, hanem fizikai műváltásban is. Belátom, olyan lelki állapotban; mint akkor voltam, nem helyes dolog levelet írni. Az írón nem

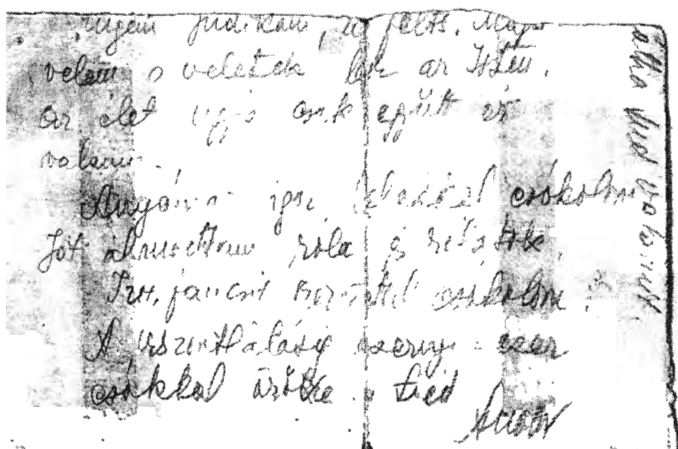
könnyít; annak a ki olvassa, pedig összefacsarja a szívet. Segítség nincs és nem is lehetséges (nem is gondoltam rá). Ez is kései tanulság, már csak a másvilágon veszem majd hasznát. Pedig mint első levelemben jeleztem, nekem is biztató reménységeim voltak. Kiadóm, a Dante, Burckhardt egy másik művének fordítását is felajánlotta (Kultur in Griechenland), de nem fogadtam el, azután egy nagyszabású képes kiadványnak szerkesztését is (az olasz festőművészet), de azt sem fogadtam el, mert a Béta kiadónak régről tartozom a művészéletrajzok alakjában megírt művészettörténettel, s előbb azt kívántam befejezni. A Dante azonban annak a képmagyarázó sorozatomban kiadására is nagy örömmel vállalkozott, a melynek szövegi része kész, csak néhány szent legendájával akartam még kiegészíteni. Ebből díszkiadványt, természetesen képekkel bővelkedőt tervezett a Dante. Ez is kútba esett. Hogy Burckhardt fordításom megjelenik-e, igaza van – nagy kérdés. A kormány legközelebbi intézkedései között várható a könyvkiadás „megtisztítása” is. A honoráriumomat azonban, kevés híján megkaptam. Igazi szerencse, mert biztosítja azt a néhány hónapomat, a mely talán még vár reám. Talán, mondom, mert nem bizonyos, nem is valószínű, hogy megvárjam azt, ami reám várakozik. Az eddigi intézkedések közül engem különösen kettő érintett mélyen. Az egyik a sárga jelvény. Nem viselem. Úgy térek ki előle, hogy nem mozdulok el hazulról. A sógorasszonyom gondoskodik testi ellátásomról, s itthon jóval egyszerűbben és olcsóbban élek, mint vendéglőben. – A másik intézkedés: lakásom igénybevételenek fenyegetése. Húsvét vasárnapján a zsidó hitközség egy kisebb különítménye járt házunkban, s a sógornőmtől, mint a ház „lélegtalmi” parancsnokától kért felvilágosítást. Azért jöttek, hogy a ház zsidó származású (tehát nem vallású) lakóit egybe költöztessék, s ily módon lakásokat felszabadítsanak. Az a szabály, hogy egy családnak egy szoba dukál. Az öcsémék hárman vannak, én külön család vagyok, a szobák száma három. Sógornőm, a ki igen erélyes teremtés és éppen ezekben a nehéz időkben férfiakat szégyenít meg lélekjelenlétével, határozottságával és energiájával, hamarosan bejelentette harmadik családnak a kishúgom egy barátját, a kinek csepeli otthonát szétbombázták és a kinek nem sikerült ott más lakást kapnia, mert ő is Sém csillagzata alatt született, noha halott apja árja volt, Winterhalternek hitták és rokonságot tartott Eugénia császárné híres udvari fes-

HALÁSZ GÁBOR

tőjével. Így azután, remélem, completo a kocsit, legalább is addig, a míg egy újabb generális intézkedés mindent föl nem forgat. Ami a könyveimet illeti, megírtam végrendeletemet, aláírtam a kötelező négy tanúval és tartalmát megismerttettem Enyvvárával. Megígérte, hogy a végrendelet értelmében halálom után nyomban a Fővárosi Könyvtárba szállíttatja a könyveket s ő gondoskodik ott szétosztásukról úgy, ahogy azt végrendeletemben meghagytam.

Higyje meg, nem fáj a búcsú. Dolgomat én – rosszul és tökéletlenül – elvégeztem ezen a földön. Nem kívánok többet megérni, mint a mennyiben jórészt akaratlanul részem volt. Hogy öreg koromra bujdosó lettem, a ki nem mehet ki az utcára, mi tagadás fáj, talán mindennél inkább fáj, pedig a sérelmek között talán a legjelentéktelenebb, mert merőben külsőséges. De fáj azért, mert olyan nyilvánvalóan a gonoszság, a megalázás szándéka az indítója. Nagyobb baj, hogy az idegeimet kezdte ki ez a hosszú állapot. A napról-napra várakozás izgalmát szívszorulásban érzem és abban, hogy semmibe sem tudok elmerülni, hogy gondolataim folyton egy körben járnak, hogy kényszerképzetek kínoznak nappal is, éjjel is. Azelőtt sohasem emlékeztem az álmaimra. Most a nappal eseményei valósággal kiszíneződnek, plasztikussá tömörülnek és fantasztikussá torzulnak álmomban. Fáradtan ébredek belőle. Különösnek tetszetik, de aránylag legnyugodtabbnak légi támadás idején, a pincében érzem magamat. Ott egyformák vagyunk mi emberek, nem tesz különbséget közöttünk se származás, sem egyéb babona. Békés hely volna, ha közön-

GELLÉRI ANDOR ENDRE

sége nem fecsegne és nem nyilvánítana véleményét a zsidókérdésről. Érthetetlennek tetszik, hogy a propaganda ereje még az olyan helyzetben is érvényesülni tud.

Levelét, különösen a ceruzával írott részét, nem volt könnyű dolog kibetűzni, de néhány krudélis szó kivételével sikerült. Nagyon örülök, hogy a sok éhes kiadó Maga felé fordult. Remélem, lesz folytatása a dolognak. Az Athenaeum mindenesetre tovább is élni fog. Jól tette volna, ha előleggel pecsételi meg az alkút. Talán még nem késő Szeretettel öleli, Arturo

MTA Kézirattára, Ms 4586/115

Elek Artur író, művészettörténész, kritikus, Budapest, 1876 – 1944. április 25., Budapest: a zsidórendeletek hatására öngyilkos lett.

GELLÉRI ANDOR ENDRE LEVÉLTÖREDÉKE FELESÉGÉHEZ

[dátum és hely nélkül]

[...]

Én, ugyanúgy mint te, szívfem mélyéig boldog s egyben szomorú is voltam. Miért? S meddig? Mit vétettünk, hogy tiszta szívvel s igénytelenül mégis, négy éve nincs egy nyugodt percünk se?

Itt arról van még mindig szó, hogy Újpestre helyeznek át, de B. azt mondta, hogy ott nincs hely

[...]

[...]

[...]

Engem Juditkám, ne félt. Majd velem s veletek lesz az Isten. Az élet ugyanis csak együtt ér valamit.

Anyámat igaz lélekkel csókolom. Jót álmodtam róla és rólatok.

Irit, Jancsit szeretettel csókolom.

A viszontlátásig ezernyi = ezer csókkal örökre a tiéd
Andor

Petőfi Irodalmi Múzeum, V. 3688/1. sz.

GELLÉRI ANDOR ENDRE LEVÉLTÖREDÉKE A FELESÉGÉHEZ

[dátum és hely nélkül]

Mi kell még?

bricsesz nadrág

1 magas cipő, ami jó talpú

jó zoknik, meg meleg zokni

zsilettpenge, 1 borotva szappan

1 törölköző

1 kis pálinka mert az itt nagyon jó és fontos

Petőfi Irodalmi Múzeum, V. 3688/5. sz.

Artur Juditka kedvesnek írt levelének
mi.
Nekem lehet feladni a
köv. címre Sopron, Kolling-
ban, Postfach 12/A, für
Szereb bei Herrn Winkler
/Nº 2/A. Hogy megkapom
ezt a levelet.
→ Kérlek.
Édesem, engedjétek meg
el a kemény és szigorúan
démvelőket, nagyon meggyőző
véltem, hogy nem lehet
mindent meg a el, nem a meggyő
szentek! Addis, a addis
F.R. 444. XI. 7. T.H.

GELLÉRI ANDOR ENDRE LEVELE
FELESÉGÉHEZ

[dátum nélkül]

M. KIR. BUDAPESTI 10. SZ. HONVÉD
HELYŐRSÉGI KÓRHÁZ
RÖNTGEN – LABORATÓRIUMA

Rp.

A kórházat is ürítik. Állítólag Budára először, aztán ki tudja, hova? Holnap, ha lehet gyere be, hogyha itt vagyok, még láthassalak.

Ami a kakaót illeti, az nem kerül semmibe. – Oda = kell okvetlenül vinni – s napok alatt elintézik. – Higyjétek végre el. –

Beliül, én nyugodt vagyok, de még nyugodtabb lennék, ha a Vadász uccában lenne a kérvény. Ezt, ne mulasszátok el. A Gyulának elmondtam mindent. Adjatok hozzá 100–200 pengőt.

Juditkám! Öllelek.

Valahol egyszer majd csak találkozunk. Még egyszer: Köszönet, szerelmes köszönet mindenért.

Az Isten igaz szívvel áldjon. Millió csókkal

Örökre a tiéd

Andor

Petőfi Irodalmi Múzeum, V. 3688/3. sz.

HONTI JÁNOS

GELLÉRI ANDOR ENDRE LEVÉLTÖREDÉKE
FELESÉGÉHEZ

[dátum és hely nélkül]

Kedves Judit – mi van az Édes anyámmal? Össze kerültetek? S mi van a két gyerek elhelyezésével? Itt azt mondják, hogy a Nemzetk. Vörös Kereszt (nem pontos címe: Baross u. 52 nézd meg a telefon k.-be) még elhelyez anyát gyerekekkel a Budakeszi u 67/69 alatt. Mi van a Mérleg u. 11 alá való utalással? Az Aponyi térivel? Juditkám, ne húzd már, nagyon kérlek, ezt. Mással foglalkozni se tudok, csak a két kicsi sorsával. Bár akkor pénteken rám hallgattál volna. S bár most is rám hallgatnál. –

Itt, sajnos vegyes lett a helyzet. Épp ezért, ott a Pannonia u. 56 alatt jelents be engem is mint bevonultat, de [...]

Petőfi Irodalmi Múzeum, V. 3688/7. sz.

Gelléri Andor Endre író, Budapest, 1907 – 1945. május 5., Wells (Németország): a günskircheni koncentrációs táborban kiütéses tifuszt kapott.

Kedveseim,

Teljes mekkorát kérek lejárni

és – mindenestre még egyszer megjárom,
majd testőrdokora hozza, és egy
kis felaba a testőrd. partyán.

Egy a téli felvétel, egyáltalán nem

élvezetes – de el lehet vinni

leprongatni a tudás a dolgokban, és

még ennél is sokkal nagyobb egy

feladat, hogy segít a helyzetben

az okok az egészségre. Elke majd

belevárok. Ma de majd egy

elmondhat a leírásomról belevárok –

szem sorsomba, amíg egyelőre

szemre nézhető a pillanatban.

MOHÁCSI JENŐ

HONTI JÁNOS LEVELE KERÉNYI KÁROLYHOZ

Kárpátalja, 1944 június

Mesterem, régen írtam neked utoljára és annak is már elég hosszú ideje, hogy a válaszodat megkaptam; aktualitását azt hiszem elvesztette már ez a levélváltás, bár azok a mondatok, amiket az ördögnek való tartozásról írtál, jól belém vésődtek, mert én tudom csak igazán, hogy civil életem utolsó éveiben mennyit áldoztam a lényegtelen dolgoknak zord kényszerűség folytán. Most állandóan egy sokkal régibb, de mégis sokkal aktuálisabb dolog jár az eszemben; emlék tíz évvel ezelőttről, amikor, a te előadásod és tanulmányod kapcsán, Apollon volt az érdeklődés előterében, és amikor, egy átkószált és átgondolkozott szilveszter éjszaka után azt a fogadalmat tettem magamnak, hogy ezentul az apolloi életformát fogom élni. Zöld voltam akkor és viharoslelkű és érthető, hogy vággyal fordultam az ellentétes pólus felé. Sok zöldségen és sok viharosságon mentem azóta keresztül és e fogadalom alig ment át a valóságba. – De itt most három hónapja úgyszólván a hyperboreusok földjén élek, elszakadva mindennapi életem minden realitásától; mindentől távol, ami hozzám tartozik, és itt, kristálytisztá levegőben, kristálytisztá hegyi folyó partján, hegyek között, amelyek, mikor ideérkeztem, ragyogó hóba voltak burkolva most pedig a legtisztább üdeségű vegetációval, egy archaikus pásztori kultúra környezetében, ahol ember és állat egy fedél alatt lakik testvériesen – itt azt hiszem sikerült elérnem azt, aminek 34 évvel különben is talán elérkezett az ideje.

Tudok távol lenni és tudok messziről nézni, tudok figyelmen kívül hagyni minden lényegtelen, sőt minden túl speciálisat is (saját szaktudományomat beleértve); csak annak a számára van szemem ami igazán fontos, igazán nagy és igazán örök. Igazán nagy auktorokat olvasok csak – szerencsére van rá alkalmam – és aktíve olvasok. Így folyik az életem, és nem tudok semmire sem gondolni, aminek különben elég oka lenne engem foglalkoztatni. Legfeljebb a jövőre gondolok és arra, hogy a humanizmusnak és filológiának milyen ezerszeresen fontos szerepe lesz, akár csak a 6.–7. században: át kell mentenie egy világégés üszkein azt a kis mítoszt, ami a gondjaira van bízva és ami az emberiség legértékesebb tulajdona.

Kérlek, Mesterem, írd nekem, ha van idő, címezd Csalához, ő majd továbbítja nekem. Remélem, jól vagytok; Magdi kezét csókolom, neked legmelegebb szeretetemet és üdvözetemet küldöm.

Giovi

Kerényi Archívum, Ascona

Honti János folklorista, mesekutató, irodalomtörténész, Budapest, 1910 – 1945. március (április)?, Kópháza: munkaszolgálat során halt meg.

MOHÁCSI JENŐ LEVELE VILLÁNYI LAJOSHOZ

Budapest, 1944. június 28-án

Kegyelmes Uram!

Vasárnap volt lakásom házfelügyelőjénél egy rendőr jelent meg és azt mondta, hogy ügyem el van intézve kedvezően. Semmi mást nem tudok.

Én nem merem hinni.

Mégis esedezem, kérdezd meg György barátodat (akinek ma írok), bár attól félek, hogy ő a legutóbbi terror-légitámadás miatt mással van elfoglalva. De gyúrd légy kegyes és nézz utána sürgősen a Belügyben – egy-két telefonnal talán elintézheted – és értesítsd sürgősen levélben a feleségemet (V. Rudolf trónörökös tér 1, V. e. ajtó 3), aki márcsak árnyéka önmagának.

Vasárnap éjszaka rémes volt. De ezt csak Neked mondom.

A Kegyelmes Asszony és a Baroness K [...] csókolja, Téged a legeslegmélyebb hálával és mély tisztelettel köszönt,

Mohácsi Jenő

A Kisfaludy Társaság stb. tagja
Az ember tragédiája német fordítója.

Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára

Mohácsi Jenő író, műfordító, újságíró, Mohács, 1886 – 1944. július 8., Budapest: az Auschwitz felé induló deportáló vonaton infarktus érte.

HALÁSZ GÁBOR LEVELE FITZ JÓZSEFHEZ

Méltóságos
Dr. Fitz József
főigazgató úrnak
H

Országos Széchényi Könyvtár, 1944. aug. 6.

Méltóságos Uram,
bevonulásom percétől kezdve ismételtelen értesültem arról a buzgó fáradozásról, amellyel ügyemet személyesen is pártfogolni szíves volt. Most, hogy az elkerülhetetlen nyugdíjazást kézhez vettem, engedje meg, hogy megírtam, milyen hállával és örömmel gondolok irántam tanusított jóindulatára, mennyire jólesett hallanom, hogy a legmesszebbmenően, még egyéni kényelmetlenségeket is vállalva, sietett segítségemre. Hivatali működésem alatt is nemcsak a jó főnököt, hanem az igaz barátot ismertem meg Méltóságodban; az ott töltött évekre mindig jóleső lesz visszaemlékezni. Mostani készségéből talán szabad arra következtetnem, hogy munkámat nem végeztem rosszul s remélem, hogy a Könyvtárban nem voltam egészen haszontalan.

Amikor továbbra is jóindulatát kérem és az ot-taniakat, elsősorban Alicet és Erzsébetet szívélyesen köszöntöm,

maradok Méltóságodnak tisztelő híve
Halász Gábor

Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára,
Fond 45/235/2. sz.

Halász Gábor kritikus, irodalomtörténész. Budapest, 1901 – 1945. március ?, Balf: az éhezés, a verések és a kínzások következtében halt meg.

FARKAS ISTVÁN LEVELE HERCZEG FERENCHEZ

Herczeg Ferencz
urnak
Budapest
Hidegkúti ut 51 I 5

Mélyen tisztelt
Kedves Feri bátyám!

Végzetesen lehetetlen helyzetbe jutottam. Kecskeméten vagyunk a téglagyár táborban. Korbácsolás, éhezés piszok-tenger. – Leírhatatlan!! Nagyon kérlek mindent kövessél el, Hogy mielőbb (sürgős!!) – mert elvisznek – elkerüljek innen. Vissza a hol voltam s onnan emberi helyre.

Nagyon sietve írok. –
S. O. S. ölel F Pista
Médnyek közöld. –

Feladó Kocsis István Kecskemét
Váci hegyi ut 988.
[postabélyegző: 1944. VI. 23.]

Magyar Nemzeti Galéria Adattára, 6721/1954. sz.

FARKAS ISTVÁN

A levél megjelent S. Nagy Katalin: Farkas István (Bp. 1994) c. kötetében, 160. l. Szabadné Szegő Judit közlése szerint (a Magyar Nemzeti Galéria Adattárában található) a levelet Farkas 1944. június 23-án írta, és Komáromi Anna még aznap postára adta, de a címzésre (óvatosságból) egy idegent kért fel, s a feladó is fiktív személy. Farkas István festőművész Budapest, 1887 – 1944. július 1., Auschwitz:koncentrációs táborban halt meg.

PAP KÁROLY LEVELEZŐLAPJA A FELESÉGÉHEZ 17. SZ.

Ngys.
Pap Károlyné
úrasszonynak
Budapest
V. Árpád u 12. IV. 2.

[1944] okt. 25-én szerdán

Drága Macikám! Október 21én kaptam meg utolsó lapodat, amelyet, mint írtad, 18-án adtál postára. Azóta két lapot is küldtem neked, de nem tudom, hogy megkaptad-e őket. Ezt a lapot is úgy írom, bele a bizonytalan-

PAPP KÁROLY

ba. Adja a Mindenható, hogy kezedbe jusson és [...] válaszoltam reá és válaszodat [...] Ettől függetlenül [...] fogsz mind gyak [...] Te is drága Macikám írd csak, ha nem is tudod, hogy megy-e a posta s meg kaphatom-e so-raidat. Gondolatban mindig veled vagyok és kérem az Istent hogy oltalmazzon téged drágám...

Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára,
Levelestár

Pap Károly író, Sopron, 1897 – 1945. január ?, Bergen Belsen: koncentrációs táborban halt meg.

PAP KÁROLY LEVELEZŐLAPJA A FELESÉGÉNEK 21. SZ.

[dátum nélkül]

Ngys.
Pap Károlyné
úrasszonynak
Budapest, V. Árpád u 12. IV. 2.

Drága Macikám
A svájci okmányt sürgősen küldd el a Mosonmagyaróvá-

vári állomásparancsnoksághoz, onnét továbbítani fogják utánunk Ausztriába.

Csókol Sundi

101/355

szőnyi század nov. 4-én indultak Mosonmagyaróvár-ról Hegyeshalom felé Pap Károly Hegyeshalom

Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára,
Levelestár

SZOMORY DEZSŐ LEVELE TABÉRY IVÁNNÉHOZ

1944. okt. 6.

Drága jó Hédikém,
mondjam, hogy Maga egy angyal, – azzal keveset mondanék! Délelőtt vett egy sorsjegyet egy öreg zsidótól, délután egy másik öreg zsidónak „végzett el egy comissiót”. Szóval egy napon két öreg zsidó, ép elég. Elhiszem, de mennyire elhiszem, hogy ambícióval választotta ki szálanként a virágokat, Magától az is kitelik, képes rá, elhiszem. Hiszen azért fordultam Magához, jómagam képtelen lettem volna erre. A csalódásom csak az, hogy nem maga személyesen számolt be a küldetéséről. Már úgy vártam! Egy vendégem is volt, azt is elküldtem, csak-hogy ne lássak mást csak Magát. Senkire és semmire nincs szükségem csak magára. De hát ez sincs nekem. Maga tudja jól: az soha sincs az embernek, amire valóban szüksége van. Még egyszer nagyon köszönöm. És hálásan kezét csókolja,

Szomory Dezső

Petőfi Irodalmi Múzeum, V.1722/1.

Szomory Dezső író, újságíró,
Budapest, 1869 – 1944. november 30., Budapest: éhen halt.

